

Основни ценностни сходства и различия между българите и унгарците в началото на 21 век

Христина Соколова

***BasicsimilaritiesanddifferencesbetweenBulgarianandHungarianvaluesystems in the beginning of 21st century:**The paper analyzes the similarities and differences between value systems in Bulgaria and Hungary using data from the 2011 Eurobarometer Qualitative Survey on well-being and a small survey on notions of successfulness in both countries. The analysis of data is based on the theoretical basis of intercultural communication. The goal of this paper is to distinguishthe characteristics of socio-cultural environments in both cultures.*

Key words: value systems, Eurobarometer, well-being, Bulgaria, Hungary

ВЪВЕДЕНИЕ

Ценностната система е основополагащата рамка за представите за добро и зло, за допустимо и недопустимо в една социокултурна група. Ролята на ценностната система за устойчивостта на едно общество е жизненоважна и определяща поведенските реакции и мисловните процеси на членовете му.

Като част от европейското културно семейство и характеризиращи се с обща културна близост и исторически съдби, както в миналото, така и в настоящето, България и Унгария представляват интерес за много направления на науката, включително езикознанието, литературата и културологията. Все още няма значителни трудове в областта на интеркултурната комуникация по проблеми на унгарската и българската социокултурни общности и този доклад е един от първите, разглеждащи близостите и различията между двете ценностни системи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Културните ценности по време на демократизацията след 1989г. в България, а и в Унгария, преживяват т.нар. „ценностен преход”. Той се характеризира с частична или основна промяна в ценностните ориентации на една културна група, като промяната се наблюдава по-често в общества, преживели изначален политически или обществен катаклизъм. Ценностната промяна е постоянен и бавен процес и се среща във всички общества, но често се ускорява при „екстремни” обстоятелства, като това предизвиква проблеми от различен обществен характер. Характерен за ценностния преход е сблъсъкът между различните социокултурни групи и поколения [10]. Разликите в менталното програмиране и стила на живот между тях често са твърде големи, което пречи на възможността за гладко функциониращ обществен организъм и постигане на по-висок стандарт на живот.

В зората на демокрацията след 1989г. и в двете страни се очаква много от новия политически режим, като в България хората се изправят срещу неизвестността на свободата и спомените от миналото преди 1944г., а унгарците пред новите възможности на демократичния свят, към който винаги са усещали, че принадлежат и към който най-накрая се завръщат обратно. От новия политически режим и в двете страни се очаква фундаментална положителна промяна и връщане обратно в общия европейски дом, икономически и социален напредък, достъп до блага за всеки според постиженията му, а не статуса му. Реалността обаче се оказва по-различна и всяка от двете страни преживява прехода към демокрация по различен начин и на различна скорост. Икономическото състояние преди 1989г. [6] също е един от основните фактори за нееднакво протичащия ценностен преход и по-високия стандарт на живот в Унгария, отколкото България. Другият основен фактор е ценностната система на всяко от двете общества. Ценностните прилики и разлики между двете страни всъщност са основните причини за различните скорости и резултати на ценностния преход, както и основните трудности и предизвикателства

пред развитието на двете страни.

В настоящия доклад ще бъдат разгледани основните ценностни различия и сходства между двете страни въз основа на резултатите от 2 изследвания: качествено изследване на представите за благополучие от 2011г. на Евробарометър и малко проучване, извършено от автора на разработката, изследващо представите за успеха в двете страни. Докладът ще използва теоретичната рамка на межкултурната комуникация за обобщение на данните.

Важно е първо да се отбележи, че двете страни са избрани заради своята близост по отношение на културно-историческите си корени. Натрупанията през миналото на всяка от нациите и интерпретацията на тези минали събития са ключови в ценностната промяна. Характерното за двете култури е ключовата им позиция на регионално ниво. Специфичното географско положение на България ѝ отрежда принадлежност към 3 културни региона – Източна Европа, Средиземноморие/ Ориент и частични западни влияния. От друга страна, Унгария също се намира на кръстопътя между Изтока и Запада, но едновременно с това е и в сърцето на Централна Европа, съчетавайки белезите на 3 християнски култури (католицизъм и протестантство, както и културни елементи от православие в източните погранични региони) [6]. Именно тези взаимодействия с околния свят и положението на кръстопът, привличат множество етноси през историческия път на тези народи и носят ценностна промяна (по-бавна или по-бърза). Поради тази причина, в двете страни се наблюдават ситуации, предизвикващи ценностна трансформация. Оттам идват и някои сходства в ценностните системи в България и Унгария.

В качествено изследване от септември 2011г. на Евробарометър са изнесени резултати, получени от дискусии в 35 фокус групи, извършени в периода март-април 2010г. [3]. Резултатите са анализирани на ниво страни-участнички и след това са събрани и отчетени в общ доклад. Очертани са основните фактори за субективно благополучие, които са, както следва:

1. *Субективно благополучие* – това включва настроение, обща настройка към живота, неконтролируеми събития (късмет, съдба, генетични особености, личностни характеристики), набор от ценности, възможности за личностно развитие, стабилност и предвидимост, решителност, възможност за планиране и постигане на цели.

2. *Икономическа ситуация и наличие на заетост* – парите са най-важният фактор за постигане на благополучие, като всички основни нужди на индивида/ семейството трябва да бъдат покрити, възможност за харчене за удоволствие и развлечение, наличие на заетост и удовлетвореност от професията.

3. *Образователно и интелектуално развитие* – придобиване на образователна степен, възможности за повишаване на образователната квалификация.

4. *Хранене и физическо здраве* – изключително важен фактор е личното здраве, добрата физическа форма също е от значение, както и пълноценното хранене и лесният достъп до здравеопазване.

5. *Инфраструктура* – качествени условия за местоживееене (чистота, безопасност, сигурност и др.), наличие на качествени природни ресурси (питейна вода, чист въздух и др.)

6. *Междупличностни отношения* – наличие на приятелски кръг, добри семейни отношения, наличие на брак/ съжителство без брак (партньорство), на деца и на домашни любимци.

7. *Гражданско общество* – доверие в дейността на правителството и държавните институции, свобода на изразяването, защита на човешките права, липса на дискриминация, обща политико-икономическа среда, общо състояние на обществото.

8. *Културни и духовни дейности* – активен културен живот (ходене на театър, кино, концерти и др. дейности), развлекателни дейности и възможност за почивка, наличие на духовност и религиозност (само при някои респонденти).

9. *Околна среда* – половината респонденти споделят мнението за влиянието на времето върху усещането за благополучие, а според някои липсата на природни бедствия в родните им страни също е носител на благополучие.

В Таблица 1 са обобщени данните от фокус групите, като са изнесени само резултатите за Унгария и България и е направено сравнение между двете страни.

Таблица 1

	България	Унгария
Респонденти:	Възраст: 45+, средно и висше образование, мъже и жени.	Възраст: 18-44г., висококвалиф. професионалисти, гр. Дебрецен, мъже и жени; 30+, нискоквалиф., безработни, домакини, мъже и жени.
Концепт „Благополучие“:	Удовлетворение и щастие, междуличностни отношения; сигурност, статус, стандарт на живот, заетост, здраве, наличие на дом и местоживееене.	Свободно време и почивка, признание, сигурност, статус, стандарт на живот, спокойна работна среда, здраве.
Фактори за благополучие:		
1. Субективни	удовлетворение	Удовлетворение, свобода на избора
2. Икономическа заетост	Удовлетвореност от работата, доход, допълнителни финансови възможности, дългове и спестявания	Удовлетвореност от работата, доход, допълнителни финансови възможности
3. Образование	<i>Придобиване</i> на образование	<i>Възможности</i> за образование
4. Здраве	Лично здраве, пълноценно хранене	Лично здраве, здравеопазване
5. Инфраструктура	<u>Качество на условията за живот</u>	<u>Качество на условията за живот</u>
6. Междуличностни връзки	Семейство	Приятели, семейство, щастлив брак/ партньорство.
7. Гражданска активност	<u>Влияние на настоящото правителство</u>	<u>Влияние на настоящото правителство</u>
8. Културни и духовни ценности	Духовност и религиозност, културен живот	Време за извънслужебни занимания
9. Околна среда	-----	-----

В изнесеното в таблицата се наблюдават както сходства, така и минимални различия, което е логично, предвид факта, че тенденциите в отношението към благополучието в цяла Европа са общи, а различията са следствие на местните социокултурни особености, а също и на конкретните политики в съответната държава. Има някои характерни разлики между двете страни, които намекват за ценностните ориентации в двете общества.

На първо място различие се открива в съдържанието на концепта „благополучие“ в представите на българите и унгарците. За първите благополучието се свързва с наличието на работа /заетост/, докато за вторите са важни спокойната работна среда, наличието на свободно време и почивка и признанието. Това различие от една страна съдържа отправка към по-сериозните социални проблеми в България /безработица/, но от друга страна има и ценностно измерение – по-силно изразеният индивидуализъм на унгарското общество се отразява в потребността от свободно време за индивида и признание за неговите усилия. В съдържанието на понятието „благополучие“ се отразява още една типична ценностна характеристика на българите – за тях наличието на дом е индикатор за благополучие и ако се позовем на статистически данни за България, най-често този дом е собствен.

Друг пример за различие е ролята на образованието и неговото влияние върху усещането за благополучие – у нас то трябва да се придобие, да се притежава, да дава сигурност и статут, а в Унгария е възможност, начин за постигане на благополучие. Разбира се, важно е да се има предвид и подборът на респонденти и значителните възрастови разлики между двете страни в това отношение.

Прави впечатление силното усещане за стремеж към самостоятелност и независимост у унгарците по отношение на субективните фактори удовлетворение и свобода на избора. На работата се гледа като на възможност, докато в България е важно и наличието на спестявания, може би заради усещането за безпокойство и нестабилната социална картина в страната.

Абсолютно еднакви са факторите „Инфраструктура“ и „Гражданска активност“. Вероятно това се дължи както на близките тенденции в целия Европейски съюз, така и на близости в народопсихологията на двете нации (носталгия по „подредения“ социализъм, здравата лидерска ръка и др. характеристики на комунистическото управление). В заключение може да се каже, че приликите между представите в двете страни за благополучие са повече, отколкото разликите.

Другата отправна точка в доклада е отношението към успеха и успелия човек. Изводите са направени въз основа на пилотно проучване на автора от 2012г. сред български и унгарски студенти [12]. Може да се предположи, че вследствие на разликите в отношението към благополучието в двете страни, се очертават и разлики в представите за успешността. Българите се отнасят към успеха като нещо, което се придобива, но и споделя, нещо с материална стойност и поддържащо статуквото (семейство, дом, образование). Българският успех е прагматичен и материален, ориентиран към изграждане на нещо устойчиво и дори вечно. Той е начин за продължаване на рода и традициите. Обърнат е повече към настоящето, отколкото към бъдещето. За унгарците успехът е начин за себеизразяване, защото е резултат на стремеж, идеал или някакво търсене. Успехът е нематериален, той има по-скоро трансцендентален смисъл, той е мисия, но не като представата за нея при българите (продължаване на рода). Наблюдава се целеустременост, с поглед, насочен към бъдещето и продължаване на настоящето. Миналото е важно дотолкова, доколкото дава инструменти и опит, но важността му не е нужно да се утвърждава чрез натрупване на блага. Оказва се, че отношението към успеха има своята стойност и важност при отчитането на приликите и разликите между двете общества.

Ако се вземе предвид теоретичната парадигма на межкултурната комуникация, и по-точно различните класификации на измерения на културната вариативност, биха могли да бъдат очертани основните разлики между двете страни. На първо място, разликите в отношението към субективното благополучие показват дали двете култури са индивидуалистични или колективистични (Хофстеде) [1], [2]. Българската култура показва колективистични особености, където *междупличностните връзки* са основно в семейството, за разлика от унгарците, които се социализират повече извън него. *Отношението към образованието*,

демонстрирано от представителите на двете страни, свидетелства за ценностни различия в проявлението на измеренията самонасоченост, постижение, сигурност и приспособяване (Шварц) [10]. Унгарците виждат образованието като възможност за себеизява (самонасоченост, постижение), а българите – като придобиване на познание (сигурност, приспособяване). Още една разлика се открива по отношение на фактора „Културни и духовни ценности“ в посоченото изследване на Евробарометър – за българите този тип ценности намират отражение в духовен и религиозен живот и живот в сферата на изкуството. Според унгарците културните и духовни ценности се свързват с моментите, прекарани извън работата. Едно от обясненията за тази разлика е профилът на респондентите, които от българска страна са по-възрастни (и вероятно с по-различно отношение към живота като цяло). Друго обяснение може да бъде и ценностното различие в двете страни. В този случай би могло да се приеме, че отново става дума за измеренията самонасоченост, постижение, сигурност и приспособяване на Шварц. Културните и духовните ценности в Унгария са ценности на себеизявата и постиженията, а в България – на духовната чистота, на чувството за принадлежност и смиреност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В обобщение може да се каже, че съществуват повече различия отколкото сходства между двете култури в периода след 1989г. Ще бъде необходимо да се наблюдава дали ще настъпи допълнително задълбочаване на разликите между двете страни с течение на времето. Забелязва се тенденция двете страни да преживяват по различен начин членството в ЕС. Ценностната трансформация е продължителен процес, най-често свързан със смяната на поколенията, и е валидна за всички общества в преход, каквото е българското. Съществуват индикации за промяна в ценностните ориентации при младите хора в България, което означава, че има известни перспективи за адаптиране към новите социални реалности и евентуална положителна промяна в обществен аспект.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]CulturalTools: CountryComparison. Bulgaria, <http://geert-hofstede.com/bulgaria.html>, към15.10.2014.
- [2]CulturalTools: CountryComparison. Hungary, <http://geert-hofstede.com/hungary.html>, към15.10.2014.
- [3]Eurobarometer Qualitative Studies, well-being, Aggregate Report, September 2011 http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/wellbeing_final_en.pdf, към 15.10.2014.
- [4] Héra, G., Ligeti, Gy., 2006. Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása. Osiris Kiadó. Budapest.
- [5] Hidasi, J.&Lukinykh, Y. A comparison of Russian and Hungarian Business Cultures. 2009.http://elib.kkf.hu/okt_publ/tek_2009_10.pdf,към15.10.2014.
- [6] Bori, I., Masát, Á. 2008. A mai magyar társadalom. Balassi Intézet, L'HarmattanKiadó. Budapest.
- [7] Hofstede, Geert H. , Kultúrák és szervezetek, Pécs, VHE Kft, 2008
- [8] Keil, A. 2011. European Values and Youth in Hungary, UACES 41st Annual Conference, Cambridge, 5-7 September 2011 Conference paper.
- [9] Sokolova, H. Success as a Cultural Value: A Comparison between the Notions of Success and Well-Being in Bulgaria and Hungary. Danubius International Conference Centre, 4th International Conference The Danube - Axis of European Identity, Ruse, June 30th 2014 Conference paper.
- [10] Гарванова, М. Трансформация в ценностите на съвременния българин. За буквите – О писменех. София 2013.

[11] Карабелъова, С. Ценности и културни практики в България. С., Класика и Стил, 2011.

[12] Соколова, Х. Успехът в езика на българи и унгарци (изследване от гледна точка на межкултурната комуникация). In: Научни трудове на Русенския университет. 2013, том 52, серия 5.2, стр.141-144.

За контакти:

Ас. Христина Соколова, Катедра "Европеистика и международни отношения", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 082-888-708, e-mail: hsokolova@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.